

NATO: ŠIRITEV NA VZHOD IN RUSKI ODZIVI

Povzetek. V prispevku so razčlenjena različna ruska mnenja o razširjanju NATO na Vzhod. Kljub nasprotovanju Moskve pa prevladuje prepričanje, da razširitev NATO neizbežna. Tako se postavlja vprašanje, kako iznajti ustrezna sredstva, da to razširjanje ne bo ogrozilo ruskih nacionalnih interesov. Razširitev NATO bi bila v ruskem notranjepolitičnem prostoru močan argument za vse tiste, ki nasprotujejo reformam, demokratizaciji Rusije in njenemu posocialističnemu razvoju. Glede možnega delovanja ruske politike lahko predvidimo dve usmeritvi, vključevanje Rusije v NATO oziroma sporazum med Rusijo in NATO-m, ki bi moral biti temelj novega, znatno širšega sistema evropsko-azijske varnosti. S tem zadnjim bi se razrešilo vprašanje razširitve NATO, okrepila bi se varnost Rusije, in končno, evropska varnost bi se raztegnila tudi na azijsko področje, tako da bi prišlo do srečnega povezovanja ruskih, evropskih in azijskih elementov.

Ključni pojmi: NATO, kolektivna varnost, partnerstvo za mir, Rusija, nacionalna varnost

Splet različnih ruskih mnenj o razširjanju NATO na Vzhod lahko razčlenimo na nekaj usmeritev. Po prvi je ta proces zaradi ruskih nasprotnih dejavnosti, kritik, pa tudi občutno možnih groženj zaenkrat zaustavljen in bo potekal kot dolgoročno upočasnen proces. (Novaja... 1994,41) Drugi ruski analitiki menijo, da je Srednja Evropa dokončno izgubljena za Rusijo, predvsem zaradi slabe ruske politike, tako da je naslednji korak vključevanja teh držav v NATO logičen. (Baranovsky 1995,11) Srečamo pa tudi zares redka razmišljanja, da kljub skoraj enotnim stališčem proti razširjanju NATO Rusija vendarle nima pravice zavračati takšne smeri razvoja.

Vse to odraža razmere v Moskvi in prepričanje, da je razširitev NATO neizbežna. Tako se postavlja vprašanje, kako iznajti ustrezna sredstva, da to razširjanje ne bo ogrozilo ruskih nacionalnih interesov. Ruski razlogi, s katerimi še vedno poskušajo dokazovati, posebno Zahodu, da je razširitev nepotrebna, so natančno izdelani, v njih pa lahko opazimo bistvo ruskih strahov, nezadovoljstev in določene negotovosti. V zmernejših prikazih sedanjega ruskega položaja in

* Dr. Radovan Vukadinović, redni profesor na Fakulteti za politične vede v Zagrebu.

problemov, ki bi jih povzročila razširitev NATO, so poudarjeni zlasti naslednji vidiki:

- NATO je kot mehanizem ustvarjen za uresničevanje kolektivne varnosti proti nekem zunanjem delovanju, v sedanjem obdobju, ko Rusija ne predstavlja nikakršne grožnje, pa ni ustrezna oblika za ustanavljanje nove varnosti. V primeru, da bi Rusija postala takšna grožnja, bi imele srednjeevropske države dovolj časa, da bi sprejele ustrezne ukrepe, vključno z včlanitvijo v NATO.

- če se bo NATO razširil v Srednjo Evropo, bo to sprožilo plaz novih zahtev po včlanitvah, ker se bodo vse države, ki bodo po taki razporeditvi mejile na NATO, spraševale, ali ni ta mehanizem uperjen proti njim. To bi se spraševala tudi Rusija, ko bi NATO segal do njenih meja. V izbiri med določitvijo NATO za sovražnika ali težnjo, da vanj vstopijo takoj, po takšni logiki bi se vse sovjetske republike, Rusija, pa tudi države v Srednji Aziji, Kitajska in Japonska lahko prav tako odzvale na isti način.

- Ne smemo tudi pozabiti, da je začetna dejavnost NATO v Bosni prav tako pokazala, da to ni mehanizem, ki bi bil sposoben delovati v novih oblikah krize in bi bili lahko njegovi rezultati neustrezni tudi na območju Vzhodne Evrope. (Arbatov 1995, 2)

Vsekakor se tudi v tej analizi znova, kdo ve kolikič, opozarja Zahod, da bi bila razširitev NATO v ruskem notranjepolitičnem prostoru močan argument za vse tiste, ki nasprotujejo reformam, demokratizaciji Rusije in njenemu posocialističnemu razvoju.

Partnerstvo za mir, potem kot je vanj vstopila Rusija, s čimer so nastale okoliščine za mirnejšo obravnavo celotne zamisli, vidijo v Moskvi kot priprave številnih držav za vstop v NATO. Poudarjajo tudi, da obstaja v tem procesu neka težnja, ki ni javno izpostavljena, vendar pa zahteva in izziva tekmovalni duh držav članic. (Novaja... 1994, 42-43) Tiste, ki bodo hitreje zadovoljile kriterije NATO in se bolj približale njegovim standardom, bodo lahko prej računale na polnopravno članstvo. Rusija pa prav tu zaostaja in takšen proces se bo še bolj poglobljajal. Njene vojaške sile imajo namreč velike objektivne težave v svojem razvoju. V političnih strukturah, javnem mnenju in še posebej v vojaških krogih obstaja velika stopnja nezaupanja do NATO. In na koncu, birokratski vojaški stroj ni pripravljen sprejeti kriterijev modernega razvoja, ki jih postavlja NATO. (Novaja... 1994,

Zaradi vsega tega bi razširitev NATO na Vzhod pomenila za Rusijo:

- poglobljanje njene geostrateške izolacije;
- krepitev položaja ruskih militarističnih, novoimperialističnih in novokomunističnih sil na notranjepolitičnem prizorišču;
- dolgoročno poslabšanje položaja Rusije v širokem spektru političnih in gospodarskih vprašanj, na Zahodu pa oslabitev interesa za razumevanje ruskih težav;
- krepitev položaja Nemčije v Evropi, ki bo dobila nove možnosti tudi za večje delovanje v Srednji Evropi, s čimer bo oslabil njen interes za razvijanje odnosov z Rusijo;
- stvarnejše možnosti razširjanja NATO v smeri baltičskih držav in držav, kot so Ukrajina ali Belorusija;

- približevanje NATO mejam Rusije in vstop v slabo oboroženo področje v radiju 1500 km bosta okrepila občutek negotovosti v Rusiji in vplivala na ruski odgovor, ki ga bo mogoče razumeti kot grožnjo NATO;
- z vstopom v NATO se bo v Vzhodni Evropi okrepilo protirusko razpoloženje, v veliki meri pa se bo razvil tudi protiruski lobi v NATO;
- Rusija bo dokončno izgubila oboroževalni trg in trg vojaške opreme v državah Srednje Evrope, ki bo v celoti sprejela ameriške in zahodnoevropske standarde. (Novaja... 1994, 44)

Poleg tega je lahko izolacija ali celo samoizolacija Rusije dodaten argument, ki opozarja na vse nevarnosti, ki bi lahko nastale zaradi zapiranja velike države in njenega obračanja k izključno svojim problemom.

Opis obstoječih razmer in rusko prepričanje, da je razširitev NATO za Rusijo nepotrebna, nekoristna in v prihodnosti vsekakor izrazito nevarna, vodi tudi k oblikovanju različnih idej o tem, kako bi lahko preprečili takšen razvoj odnosov. Določeno celoto ukrepov bi lahko postavili na ravni uporabe obstoječih razlik in nasprotij znotraj samega NATO in celotnega Zahoda. Izkoristek takšnih razmer bi lahko privedel do močnejšega vstopanja Rusije v odnosih z nekaterimi člani NATO, ki bi imele več razumevanja za ruske argumente. Kot primer takšnih nasprotij oziroma uporabe nesporazumov v zahodnem bloku je mogoče navesti delovanje Zahoda v jugoslovanski krizi, kjer je ruska diplomacija uspela najti skupen jezik s francosko in britansko politiko. Z razvijanjem takšnega modela odnosov bi morali nadaljevati tako, da bi lahko celo proučili možnosti oblikovanja novega evropskega sistema varnosti. Namesto golega nasprotovanja razširitvi NATO bi se morala Rusija po mnenju nekaterih moskovskih analitikov usmeriti k takšni politiki, ki bi pripeljala do usklajevanja stališč štirih velikih držav: Rusije, Velike Britanije, Francije in Nemčije, tako da bi se t.i. "štirje kralji" lahko zoperstavili "ameriškem asu". (Tyssovskij 1994, 12)

Ta pot je vsekakor daljša in časovno bolj nepredvidljiva od nekaterih konkretnjših dejavnosti, ki bi hotele čim prej zaustaviti razširitev NATO, in ustvariti okvir za razpravo o skupni evropski varnosti. V tem smislu lahko predvidimo dve usmeritvi možnega delovanja ruske politike:

1. Rusija mora, ob spoštovanju pravic vseh držav do oblikovanja vojaškopoličnih zvez, s čimer bi se okrepila njihova lastna varnost, sprejeti določene ukrepe, da ne bi ostala izven tega procesa. Zato bi morala takoj vložiti zahtevo za svoje polnopravno članstvo v NATO, s čimer bi se tudi NATO praktično začel spreminjati v vseevropski mehanizem kolektivne varnosti.

Te ruske zahteve, po nekaterih trditvah, ni treba razumeti kot izraz nekakšnih "konfrontacijskih teženj", pač pa kot izraz želje, da bi skupaj z drugimi državami, ki so sedaj v Partnerstvu za mir, nekega dne vstopala v NATO. Obstaja prepričanje, da bi bilo to najmočnejše sredstvo, "ki bi lahko prikrilo razširitev NATO na države Srednje Evrope". (Novaja... 1994, 45-46)

Čeprav je ta ukrep na prvi pogled uresničljiv, pa vendarle analiza sedanjih razmer v Rusiji, kot tudi pojmovanja na Zahodu, kaže, da problema ni mogoče tako enostavno rešiti. Če bi namreč prišlo do dejanske ruske zahteve za članstvo v NATO, potem bi se prav tako morala izjasniti o tem vprašanju zahodna orga-

nizacija. V procesu oblikovanja odgovora pa članice NATO seveda ne bi smele pozabiti na rusko objektivno obstoječo stvarnost. V prvi vrsti velja opozoriti na sklop politične nestabilnosti znotraj države, ki je sčasoma lahko vse večja. Drugi splet vprašanj se lahko nanaša na smer ruskega demokratičnega razvoja oziroma njegov obseg in hitrost, kar bi skupaj hitro pokazalo, da je Rusija še zelo daleč od nekakšne stabilne države, ki bi bila lahko sprejeta kot polnopravna članica, da pa to ne bi ogrozilo same strukture NATO ter pri tem prevzela obveznosti, ki bi presegle njegove možnosti (krize in konflikti na tleh bivše ZSSR).

Drug problem glede ruskega članstva je povezan z možnimi odzivi srednjeevropskih držav in, verjetno, tudi baltiških držav. Vse te države namreč v izjasnjevanju za polnopravno članstvo v NATO vidijo priložnost za oddaljitev od Rusije in pridobitev zagotovil, ki bi veljala v primeru nastanka kakšne velike krize na tleh Rusije ali SND. Vendar, če bi ob ruskem polnopravnem članstvu skupaj z Rusijo vstopile v NATO, tedaj bi imel tudi njihov celoten dolgoročni proces iskanja možnosti za vstop mnogo manjši pomen. Tu seveda ne smemo pozabiti niti na vsa druga pričakovanja gospodarskega značaja, ki se prav tako kažejo kot velika priložnost, če srednjeevropske države vstopijo v NATO (članstvo v Evropski uniji).

Tretji problem pri morebitnem ruskem vstopu v NATO je internega ruskega pomena. Ruski vojaški krogi, ki se bojijo prihoda NATO v bližino ruskih meja in erozije odnosov, ki bi lahko nastopila v sosedstvu, vendarle niso pripravljeni storiti korak naprej in zahtevati sprejem Rusije v NATO. Pri tem ne gre samo za tradicijo, v kateri so vzgojeni, prepričanje o pomembnosti Rusije kot (bivše) druge svetovne sile ali pa nekatere druge, še vedno navzoče ideološke blokade. Odpiranje Ruske armade oziroma njeno enakopravno sodelovanje v NATO, skupaj z drugimi armadami, bi moralo to armado odpreti, kar pomeni tudi izpostaviti demokratizaciji. Hkrati z novimi vojaškimi kriteriji in standardi bi se postavilo tudi vprašanje demokratizacije odnosov in postavljanje armade pod nadzor civilistov, kar bi vse skupaj sedanja ruska vojska, ne glede, kakšna je in koliko je močna, zelo težko sprejela.

In končno, ni potrebno imeti veliko domišljije za predvidevanje, da bi takšno zahtevo (in še posebno doseg polnopravnega ruskega članstva) skoraj zagotovo napadle vse ruske strukture. NATO je, razen za nek manjši del ruskih zagovornikov prozahodne politike, še vedno obravnavan kot tuje telo, ki ne želi dobro Rusiji in s katerim lahko Rusija vzdržuje odnose (Partnerstvo za mir), vendar pa se mora stalno zavedati, da je potrebno ohranjati tudi distanco in ne vstopati v nikakršne globlje zveze.

2. Z upoštevanjem, da je razširitev NATO politična stvarnost, ki lahko dobi slej kot prej svojo konkretno obliko v včlanjevanju novih držav in približevanju NATO, obstaja v Rusiji tudi predlog, da se podpiše sporazum med Rusijo in NATO-m, ki bi moral biti temelj novega, znatno širšega sistema evropsko-azijske varnosti. S tem bi se razrešilo vprašanje razširitve NATO, okrepila bi se varnost Rusije, in končno, evropska varnost bi se raztegnila tudi na azijsko področje, tako da bi prišlo do srečnega povezovanja ruskih, evropskih in azijskih elementov.

Sporazum bi moral vsebovati tri elemente:

a) Temelje tega novega, širšega sistema medcelinske varnosti bi tvorila dva glavna stebra: Rusija, povezana s sistemom kolektivne varnosti, z državami članicami Skupnosti neodvisnih držav, in NATO, ki bi se lahko povečal za štiri srednjeevropske države. Na tej podlagi bi prišlo do povezovanja Rusije in Skupnosti neodvisnih držav s povečanim NATO-m, s čimer bi ta sistem varnosti dobil obliko povezane bipolarnosti. Dve veliki varnostni strukturi bi pokrivali evropsko-azijski del (Rusija in Skupnost neodvisnih držav), na drugi strani pa bi deloval NATO, ki bi pokrival evropski del. Sistem bi moral biti zgrajen kot celota, ki bi bila sestavljena iz dveh podsistemov, postavljenih tako, da se ne bi čelno soočala, pač pa bi bilo mogoče razvijati njuno sodelovanje na različnih področjih.

b) Kot sestavni del nastajanja tega evropsko-azijskega sistema varnosti bi moralo biti odpravljeno tveganje oziroma nevarnost, ki bi jo Rusija lahko občutila zaradi razširjanja NATO. To bi moralo biti razvidno v celoti ukrepov, s katerimi bi bila izpeljana demilitarizacija v državah, ki bi vstopile v NATO, v obveznosti nenameščanja jedrskega orožja, v neobstoju tujih vojaških enot na njihovem ozemlju, v prepovedi razširjanja napadalnega orožja na področjih v bližini Rusije brez privolitve Moskve, v spoštovanju položaja Kalingrada, in končno v odpravi možnosti (vsaj za nekaj časa) vstopa baltičkih držav v NATO.

c) Pogodba o skupni varnosti med Rusijo in NATO-m bi morala biti podpisana kot pogodba med dvema temeljnima subjektoma varnosti, ne pa po formuli šestnajstih članic NATO in ene Rusije, ampak strogo natančno kot: NATO in Rusija. To bi bila prva pogodba takšne vrste o varnosti, ki jo je NATO kadar koli sklenil in z njo bi se najprej poudarilo, da ni varnosti v Evropi, v kolikor se vanjo ne vključi tudi Rusija, ter da na tej podlagi oba podpisnika želita skupaj zgraditi nov sistem varnosti. (Davidov 1995, 20-24)

Ruski analitiki se sklicujejo na ideje Kissingerja in Brzezinskega, kot tudi na iniciativo članic Evropske unije, da naj se doseže takšen sporazum z Rusijo, čeprav tudi poudarjajo, da ni povsem jasno, kaj Zahod pravzaprav želi. Ali je to samo določena vrsta dokumenta, s katerim bi se pridobil pristanek Rusije za razširitev NATO, ali pa bi se z njegovo pomočjo lahko v pravem pomenu razvila ideja o strateškem partnerstvu in možnosti ustvarjanja temeljev za novi sistem evropske varnosti.

Na koncu lahko omenimo še, da obstaja tudi takšen ruski načrt, ki zahteva, da NATO, da bi lahko "pridobil pristanek" Rusije za svojo razširitev, izpelje določeno preobrazbo samega sebe. NATO bi moral po tem ruskem predlogu najprej sprejeti med svoje člane srednjeevropske države, in sicer posamično, eno za drugo, ob določenem časovnem zamiku med vsakim sprejemom. Tako bi se izognili vznemirjanju ruskega javnega mnenja in konzervativne ruske sile ne bi imele preveč argumentov naenkrat. Prav tako bi bilo potrebno v skladu s tem poudariti prepoved nameščanja tujih vojaških sil ali jedrskega orožja na ozemlju novih članic, razen v primeru neposrednega ogrožanja njihove varnosti.

Vzporedno z vključevanjem novih držav v NATO bi bilo potrebno okrepiti vse politične, gospodarske in vojaške povezave med članicami NATO in Rusijo, da bi se s tem prav tako pokazalo, da razširitev organizacije ni uperjena proti Ru-

siji in da se Rusiji ni treba bati nikakršne nove osamitve s strani NATO. To bi morala vsekakor spremljati tudi graditev takšnih odnosov, ki bi jasno pokazali Rusiji, da je ona najpomembnejši družabnik (partner) na vzhodu, konkretni ukrepi pa nikakor ne bi smeli potekati v smeri krepiteve zahodnih povezav in njihovega večjega angažiranja tako v državah Skupnosti neodvisnih držav kot v sami Rusiji.

Preobrazbe znotraj NATO bi prav tako morale pokazati ruskemu javnemu in še posebej vojaškemu mnenju, da se NATO spreminja ter da v novi doktrini, jedrskemu nameščanju, programih oboroževanja in načrtovanja upošteva novo stvarnost in potrebo po izgraditvi takšne varnosti, ki ne bo škodovala ruskim nacionalnim interesom niti interesom držav, ki so z Rusijo v Skupnosti neodvisnih držav. Da bi se pokazalo, da NATO ne bo šel po poti konfrontacije, bi bilo zaželeno, da se ruske sile čim prej vključijo v mirovne dejavnosti te organizacije (npr. v Bosni).

In končno avtor tega predlaga: Aleksej Arbatov zahteva, da se NATO v svojem nadaljnjem delovanju obrne k razvijanju sodelovanja z drugimi varnostnimi organizacijami, Združenimi narodi in Organizacijo za evropsko varnost in sodelovanje, ter da v svoji dejavnosti prednost političnim in humanitarnim vidikom. (Arbatov 1995, 145-146)

Ta zanimiv predlog ima svojo vrednost, če govorimo o širših vprašanih varnosti v Evropi, vendar pa je njegova pomanjkljivost v tem, ker vendarle od NATO zahteva preveč. Organizacija, ki ima tako dolgo tradicijo delovanja in ki je sedaj v obdobju okreplje njih zahtev po njeni razširitvi, kar njenim strukturam lahko jasno potrди njeno vrednost, bi bila najbrž bolj težko pripravljena sprejeti vse omejitve. Celó če to sprejmemo kot temeljno potrebo po izgradnji nove evropske varnosti, v kateri Rusija ne bo izolirana in kjer bodo našli možnosti za njeno dejavno vključevanje, se od NATO vendarle zahteva veliko.

Do neke mere je dvomljivo, da bi takšna organizacija, kot je NATO, pristala na to, da ji nekdo od zunaj, pa celo iz Rusije, narekuje, kdaj in koga naj sprejme v svoje članstvo ter kakšne obveznosti naj pri tem prevzamejo nove države, da s tem ne bi bila ogrožena (stvarna ali navidezna) varnost Rusije.

Vprašanje je, ali bi NATO lahko v tolikšni meri usmerjal dinamiko odnosov svojih članic, da bi, na primer v obdobju sprejemanja Češke v NATO prišlo do stopnjevanja stikov z Rusijo z namenom Rusiji odvrniti pozornost od tega sprejema nove članice. Pospeševanje stikov, pri čemer gre seveda predvsem za gospodarske stike, ima svojo logiko razvoja in ni podrejeno nikakršnim ukazom, celo iz središča NATO ne. Enako velja tudi za vztrajanje pri potrebi po temeljnem sodelovanju z Rusijo in šele v drugotnem pomenu za razvijanje povezav z državami v Skupnosti neodvisnih držav. Tudi tu so prav tako razvidni gospodarski interesi in če se, na primer v Ukrajini ali v Srednji Aziji, odprejo možnosti za velike trgovske posle, si je težko zamisliti, da bi jih NATO lahko preprečil ali zavrl, pri tem pa bi se normalno in brez večjih ruskih odzivov odvijal sprejem novih članic. Poleg tega je vprašanje, koliko bi takšen proces sprejemanja trajal, celo če bi NATO želel spoštovati vse roke.

Preobrazba NATO bi bila lahko izpeljana samo kot del dejavnosti njegovih članic, ki bi prišle do sklepa, da je njihovo vojaško načrtovanje ali vojaška doktrina že prišla v takšno obdobje, ko ne ustreza več stvarnosti. Vendar pa to nikakor ne more biti storjeno izven NATO kot del programa ruskih želja ali zahtev. O novih funkcijah, ki bi morale biti v središču delovanja NATO, čeprav se o tem v organizaciji že dalj časa razpravlja, lahko ponovno odločajo samo njene članice in to ne more biti rezultat nekakšne pogodbe za pridobitev ruske privolitve, ki je med drugim že sama po sebi precej dvomljiva. Kajti če NATO v okviru svojega procesa odločanja sprejme odločitev o razširitvi, potem bo to tudi storjeno ne glede na ruske zahteve, ponujanje kompromisnih koncesij ali določenih bolj ali manj odprtih groženj.

V tem smislu je vsekakor značilno vedenje novega ruskega ministra za zunanje zadeve, akademika Evgenija Primakova, ki je od prvega dne prihoda na nov položaj najavil odločno nasprotovanje razširjanju NATO na vzhod. Dosedanjo rusko politiko ima za preveč popustljivo in preveč ustrezljivo Zahodu, s čimer nastajajo možnosti za novo zahodno prevlado, zato ruski minister za zunanje zadeve zahteva, da naj Rusija ne bo niti prijatelj niti sovražnik Zahodu. To, kar bi morali ustvariti, je "civilizirano partnerstvo", v katerem ne bo prostora za dejanja, ki bi jih na eni strani lahko razumeli kot grožnjo. Prav tako bi morala biti posvetovanja stalna in redna dejavnost sodelovanja velikih sil. Primakov tudi meni, da je nastopil trenutek, ko mora Rusija, navkljub svoji šibkosti, delovati kot protiutež Zahodu, pri čimer vidi prav možnost sprejemanja novih članic v NATO kot nevarnost in največji izziv na evropskih tleh.¹

Na obisku v državah Srednje Evrope, ki bi želele vstopiti v NATO, ruski zunanji minister ni skrival svojega nasprotovanja takšnemu nastopu, pri tem pa je stalno poudarjal, da je to nepotrebno in da se mora nova evropska varnost graditi na širših temeljih ter da morajo v njej sodelovati vse države. V konkretnem smislu je srednjeevropskim državam prav tako jasno povedal, da morebitno nameščanje taktičnih raket NATO v Srednji Evropi lahko samodejno pripelje do novega vojaškega tekmovanja, ker bodo ruski vojaški krogi v tem primeru izvedli tako močan pritisk, da se mu nobena ruska oblast ne bo mogla upreti.

V velikem trikotniku bodočih dogajanj: ameriških volitev, ruskih volitev in položaja v evropskem prostoru, bo vprašanje oziroma problem razširjanja NATO ostalo vsekakor še dalj časa ključna točka soočanja Rusije in Zahoda. Države Srednje Evrope bodo imele pri tem samo vlogo akterja oziroma subjekta, okrog katerega se prelamljajo vprašanja širših strateških odnosov, povezanih s prihodnostjo odnosov Zahoda in Rusije.

LITERATURA

- Arbatov, A. 1995. *NATO and Russia*. Security Dialogue.
Baranovskiy, V. 1995. *Russia and European Security*. Eurobalkans, 19.
Davidov, Ju. 1995. *New Parametres of European Security, Perspectives*.
Novaja geopolitičeskaja situacija v Evrope, poziciji Zapada I interesy bezopasnosti. Rossii, Moskva. 1995.
Tyssovskij, J. 1994. *Obščaja gazeta* 2-8.

¹ Glej intervju Evgenija Primakova, *Izvestija* 5. 3. 1996